

Demokrasi Kùltürünü Geliştirme Aracı Olarak Medya Okuryazarlığı: Tùrkiye Uygulaması

Media Literacy As A Tool For Developing Culture Of Democracy: The Case Of Turkey

Hùseyin Tuđrul OKTAY¹

Abstract

Objective of this article is to demonstrate the contribution media literacy can make to the resolution of democracy-media relationship presumed to be problematic and to evaluate its application in Türkiye. Since democracy means public rule, all processes and decisions in a democratic system concerning the public must be discussed openly. Today, the Media is expected to contribute to the formation of a healthy public opinion and operation of the democratic system, but although theories defining the expectations and roles concerning democracy exist, Media fails to fulfill its duties. Media literacy enables citizens to formulate political classification, comprehend and participate in public discussions, and it possesses a transformative projection causing involvement not only during election periods but also in rendering decisions at all phases of democratic life. In the discussion section attention has been drawn in particular to the parallelism between national democracy culture and the development of media literacy. Although democracy is the most widely spread method of public administration around the world, study concludes that varying concepts of democracy due to different cultural environments have evolved and this situation has led to international differentiation not only in the style of management but also in conduct of all global subjects.

Keywords: Democracy, Culture of Democracy, Media, Media Literacy, Culture of Democracy in Turkey

GİRİŞ

Demokrasi halk iktidarı anlamına geldiğinden, demokratik bir sistemde kamuyla ilgilendiren bütùn olayların açık bir şekilde cereyan etmesi ve kamuyla ilgili kararların kamuoyunda açıkça tartışılması gerekmektedir. Halkın etkin bir şekilde yönetime katılması, alınan veya alınacak olan kararlarda söz sahibi olması gibi temel ilkelerin uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir. Bunun için de her türlü işlem ve eylemin halkın gözü önünde gerçekleştirilmesi, alınan veya alınacak olan kararlara katılımın sağlanması da demokrasinin bir gereğidir. Böylece

---

¹ htoktaya@gmail.com

karar alma sürecine doğrudan katılımı söz konusu olamayan kamunun yokluğu kısmen telafi edilerek, dolaylı yoldan ilgi ve katılım sağlanmaya çalışılacaktır.

Medya sosyal hayatın en önemli aktörlerinden biridir ve modern dünyada pek çok insan sosyal yaşama medya aracılığıyla katılmaktadır. Gazeteler, dergiler, televizyon, radyo, sinema filmleri, bilgisayar oyunları, internet gibi yayın araçlarından oluşan medya, insanoğlunun hayatına örgün eğitim sürecine başlamadan önce girmektedir. Özellikle son yıllardaki hızlı teknolojik gelişmelerle sosyal yaşama katılımın sağlandığı başat mecraların başında da yine medya gelmektedir. Tek yönlü iletişim ağırlıklı olan kitle iletişim araçlarının yerini artık sosyal medya olarak nitelenen ve çok yönlü iletişime izin veren yeni medya araçları almaya başlamıştır. İşte bu özelliklerinden dolayı iletişim araçları daha demokratik bir toplum yapısının oluşumunda ve demokrasinin kurumsallaşmasında etkin bir rol oynama kapasitesine sahiptir, ancak bu potansiyelin ne kadar kullanılabilirdiği konusu ise tartışmalıdır.

Medya ile ilgili demokratik beklentilere, medyanın demokratik rollerini belirleyen kuramların varlığına rağmen bugün medya demokratik görevlerini tam olarak yerine getirememektedir. Medyanın öncelikle kendi içinde demokratikleşmesi gerektiği yönündeki tartışmalar özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Tartışmaların özünü, medya mülkiyetindeki yoğunlaşmaların engellenmesi, tekellere izin verilmemesi gibi olguların dışında, medyanın toplumun bütününe hangi ölçüde temsil edip, ne kadar doğru biçimde yansıttığı, medyada kararların nasıl alındığı, bu kararlara katılım yöntemleri, medya organlarında temsil edilme, önyargılara dayalı yayın politikalarında takınılacak tutumlar gibi başlıklar oluşturmaktadır.

İdeal demokratik bir medya yapısının bulunmadığı yapılan bir çok çalışmada gösterilmiştir. Medyanın hem kendi iç demokrasisini sağlamada hem de ülkedeki siyasi ortam ile problemleri bir ilişkisi olduğu gözlenmektedir. Bu durum da demokrasiye katkı sağlaması beklenen medyanın tam tersine demokrasi aleyhine ve belli çıkar çevrelerine hizmet ettiği eleştirilerini beraberinde getirmektedir.

Medya okuryazarı olmak demek, seyrettiği, okuduğu ve duydukları hakkında doğru sorular sormayı öğrenmek demektir. Küresel medya kültüründe insanlar demokrasiyi benimsemiş olabilmek için iki temel yeteneğe, eleştirel düşünme ve kendini ifade etme yeteneklerine sahip olmalıdırlar. Medyaokuryazarlığı bu iki temel beceriyi öğreterek geleceğin vatandaşlarını siyasal sınıflandırma yapabilen, toplumsal tartışmaları anlayan ve bunlara katılabilen ve sadece seçim sürecinde değil demokratik hayatın tüm aşamalarında karar verebilen hale getirecek bir projeksiyona sahiptir.

Her ne kadar dünyadaki en yaygın yönetim biçimi demokrasi olsa da uygulamalara bakıldığında zaman birbirinden oldukça farklı demokratik devletler olduğu

görülmektedir. Her ülke kendi kültürel ortamına göre bir demokrasi anlayışı geliştirebilmekte ve bu da farklı farklı demokrasilerin oluşmasına sebep olmaktadır. Bu farklı kültürel ortamlar da dünya üzerinde benzer başlıklar altında ele alınan konuların farklı ülkelerde farklı biçimlerde yorumlanmasına ve uygulanmasına yol açmaktadır. Ülkedeki hakim demokrasi kültürü bir çok konudaki yaklaşım biçimini de belirlemektedir.

Bu çalışmada, problemleri olduğunu varsaydığımız medya-demokrasi ilişkisi-nden yola çıkarak “medya okuryazarlığı”nın bu problemleri ilişkiyi düzeltme imkanı ve yeterlilikleri sorgulanmaya çalışılacaktır. Demokrasiden ziyade sahip olunan demokrasi kültürünün ne kadar önemli olduğu da bu incelemeyle birlikte görülmüş olacaktır.

DEMOKRASİ, DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ VE MEDYA

Demokrasi, günümüzde üzerinde en çok durulan ve tartışılan kavramların başında gelmektedir. Hükümetler üstü bir özellikte olan demokrasi kavramı için genel geçer bir tanımdan söz etmek mümkün değildir. Demokrasi Yunan kökenli bir kelime olup, halkın iktidarı anlamına gelmekte ise de günümüzde yönetim biçimi olarak tanımlanmanın çok daha ötesinde yeni anlamlar kazanmıştır.

Eski Yunan’ın demokrasi anlayışı ve söylemiyle modern devletlerdeki demokrasi kavramı önemli farklılıklar taşımaktadır. Bu farklılıklar; Yunan Polisi’nin yurttaşları kamusal işlere doğrudan katılırken, modern demokrasilerde yurttaşların seçilmiş kişilerce temsil edilmesi; buna bağlı olarak Polis’te devlet toplumdan ayrı değilken modern devletlerde bu ayrımın olması ve son olarak eski yurttaşların yurttaşlığı rejime göre olurken modern devletlerde her yetişkinin bir yurttaş sayılmasıdır.(Arnhart, 2004:67)

Her ne kadar demokrasiyle ilgili düşünceler, demokratik yönetimin önemli bir modeli olan Yunan devleti idealiyle birlikte yirmi beş yüzyıldan fazla bir süre Batı düşüncesini şekillendirse de, “demokrasi çağı” olmaya uygun olarak yalnızca geçmiş iki yüzyıl dikkate alınabilir. Bu dönemde, demokrasiyle ilgili fikirler, ilk olarak Batı Avrupa’ın ve Kuzey Amerika’ın ulus devletlerinde yeni orta sınıflar arasında kök salmıştır. Bu idealler, sadece bu toplumların tüm kesimleri arasında etkili olmakla kalmamış, ayrıca zamanla dünya üzerine de yayılmıştır. (Kivisto,2008: 61)

Demokrasi Kültürü

Demokrasinin felsefi arka planını toplumsal uzlaşma oluşturmaktadır. Eski- den siyaset bir veri olarak vardı ve genelde bir Tanrı vergisi veya yöneticinin kılıç hakkı olduğuna inanılıyordu. Modern kültürle gelen yeni siyasal anlayışa göre ise sosyal bir olgudur. Çünkü siyasetin odağında bulunan güç insan birlikteliğinin bir

ürünüdür. Toplumu meydana getiren fertlerin gücünün katkısıyla meydana gelir. Öyleyse onun kullanımı konusunda katılım esas olmalıdır. (Aydın, 2011: 101)

Demokrasi kültürünün temel göstergeleri insan haklarına saygı, özgürlük, eşitlik, sosyal adalet düşüncesi, çoğulculuk ve katılımcılıktır. Demokrasi kültürü, devlet yapısında, toplumsal sistemde ve insan ilişkilerinde çok boyutlu olarak gerçekleşir. Her alanda demokratik değer, tutum ve davranışların geliştirilmesi, insanın özgürlüğü ve mutluluğu, toplumsal örgütlenme ve nitelikli vatandaşların yetiştirilmesi demokrasi kültürünün dinamiğini oluşturur. Demokrasi kültürünün dinamiğini oluşturan bazı gerçekler vardır. Özellikle toplumsal örgütlenme, nitelikli vatandaşların yetiştirilmesi, insanın özgürlüğü ve mutluluğu, her alanda demokratik tutum ve davranışların geliştirilmesi, demokrasinin dinamiğini oluşturan ve demokrasinin gelişmesini sağlayan gerçeklerdir. (Cılga, 2004: 69-73)

Bir toplumda demokrasinin gelişebilmesi için bazı kültürel gerekler bulunmaktadır. Bu anlamda bazı ülkelerde politik tutumlar ve kültür kalıpları istikrarlı demokrasiye desteklerken diğerlerinde neden desteklememektedir sorusu anlam kazanmaktadır. Nitekim Almond ve Verba demokrasinin politik kültürü ile sosyal yapısı ve sürecinin ne olduğu ve nasıl sürdüğü konusunu ele almışlardır. (Yılmaz, 2000: 141-146)

Almond ve Verba demokrasinin oluşumunu kültürel açıdan ele almış ve demokrasiye uygun politik kültür ile sosyal yapıyı araştırmışlardır. Bu açıdan bakıldığında demokrasiye yol açan ve ona uygun kültür yurttaşlık kültürü olmaktadır. Nitekim İngiltere bunun klasik örneğini oluşturmaktadır. İngiltere ulusal birlik ve mutlakiyet sorununu büyük ölçüde aristokratik, yerel ve korporatif oluşumlara izin vererek aşarken, Kıta Avrupa'sından daha çok tolerans gösterme geleneğine sahip olmuştur. Bu süreç sekülerleşmeyi de sağlamıştır. Burada ilk aşamada İngiltere Roma kilisesinden ayrılmış, ikinci aşamada ise kendine güvenen şehir temelli kozmopolit yeni bir ticari sınıfın ortaya çıkması etkili olmuştur. Bu süreçte bir taraftan bu yeni şehirliler sınıf mahkemelere dahil olurken diğer yandan aristokrasi de ticaret, üretim ve risk hesaplamalarına dahil olmuştur. Böylece toplumda belirli düzeyde rasyonelleşme ortaya çıkmıştır. Bağımsız aristokrasi, güvenli yerel güçler ile zengin ve kendine güvenen burjuvazi merkantlarla feodal yapı ve mutlakiyetçi yapı çoğulcu yapıyı tahrip etmeden parlamenter geleneğe dönüştürülmüştür. Bu süreçte aristokratlar da merkant ve sanayicilerle koalisyonlara girmiştir. Bu dönüşümde aristokratik elitin politik kültürü ile anlayış ve tutumu etkili olmuştur. İşte bu çoğulcu yurttaşlık kültürü, esas itibarıyla iletişim ve ikna üzerine kurulu, konsensusa ve farklılığa imkan tanıyan ve değişime izin veren, ancak onu ılımlılaştıran bir kültür olarak ortaya çıkmaktadır.

Demokrasi kültürünün gelişebilmesi için ilk olarak, ulusal birlik ve merkezileşme sorunu aşılmış olmalı, ancak yerel ve sivil otonomilere de imkan sağlanmalı ve tolerans gösterilmelidir. İkinci olarak, sekülerleşme ve rasyonelleşme

yoluyla toplumda uzlaşma ve iletişime imkan sağlanmalı ve bu değerleri savunabilecek bir orta ve ara sınıf bulunmalıdır. (Yılmaz, 2000 : 142) Bu sosyal koşullar ve gelişmeleri incelemekle birlikte demokratikleşmeyi sağlayan ana unsur politik kültür olmaktadır.

Demokrasi ona uyumlu bir anlayış ile uygun bir yapı gerektirmektedir. Bu çerçevede istikrarlı demokrasinin ona uygun bir sosyal ve ekonomik koşul gerektirdiği Lipset ve diğerlerince de öne sürülmüş ve modernleşme ile demokratikleşme arasında yüksek korelasyon bulunmuştur. Bu anlamda demokrasi, zenginlik ve okur yazarlığın yüksek, eğitilmiş kesimin çok olduğu yapılarda mümkün olmaktadır. Ancak Almond ve Verba bu olguların tek başına demokrasiyi açıklamadığını Almanya ve Fransa'nın yüksek modernleşmeye rağmen istikrarsız demokrasiler olduklarını belirtmektedirler. Politik kültür hem politik idealleri hem de siyasetin işlediği normları belirtmekte, dolayısıyla politik eylemin gerçekleştiği ve ortaya çıktığı durum ile politikaya yönelik inançlar ve etkileyici sembol ve değerleri yani politikanın işleme çerçevesini içermektedir. (Yılmaz, 2000 : 142)

Demokratik kültür karma bir kültür olup, katılımcı, uyruk, yerel ve cemaat rollerinden oluşan dengeli bir kültür biçimidir. Kültürün katılımcı yönü vatandaşların politikaya ilgi ve katılımına imkan tanırken, uyruk yönü, otoriteye itaat ile yönetilebilmeyi sağlamakta, yerel ve cemaat yönü ise siyasal alanın dışında yer alan aile, toplum ve cemaat üyeliğini sağlayıp toplumsal yaşamın aşırı politize olmasını engelleyerek siyasal anlaşmazlığı ve çatışmayı hafifletmektedir. (Yılmaz, 2000 : 143)

Kısaca burada her bir kültür tipi belirli bir siyasal yapı türüyle ilişkilidir. Yöresel kültür merkezkaç nitelikteki geleneksel yapıya tekabül ederken, uyruklu kültürü merkezietçi ve otoriter bir yapıya uygundur. Katılımcı kültür ise demokratik bir yapıya uygundur. Kültürün bu karmaşık boyutları demokrasinin gelişmesinden yana etki yapar. Nitekim yurttaşlık kültürü yöresel, uyruklu ve katılımcı kültür öğelerini ahenkli bir şekilde dengeleyen bir kültürdür. (Yılmaz, 2000 : 143-144)

Almond ve Verba politik sistemleri de yapısal özellik ve kültürel niteliklerine göre sınıflandırmakta ve modern politik sistemleri bu özelliklerine göre, demokratik politik sistemler ve otoriter politik sistemler olarak sınıflandırmaktadırlar. Demokratik politik sistemler yüksek düzeyde farklılaşma ve sekülerleşme ile alt sistem otonomisi ve katılımcı kültür ile ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte politik kültürün sekülerleşmesi de pragmatik pazarlık ve uzlaşmalara imkan sağlamakta, dolayısıyla sisteme yabancılaşma oluşmamaktadır. Burada pragmatik, deneyci eğilim ve sekülerleşmenin doğması ile sekülerleşmenin bir uzanımı olarak yaygın eğilimden ziyade özel konulara yönelik bir eğilim de ortaya çıkmaktadır. (Yılmaz, 2000 : 144)

Görüldüğü üzere demokrasinin oluşması ve yerleşmesinde sosyal ve ekonomik gelişmeler yanında bazı kültürel özelliklerin de gerekli olduğu ısrarla vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda yukarıda vurgulanan devletçi ve sivil toplumcu yapılaşma yanında diğer faktörler de önemli bulunmaktadır. Başta diğerlerine saygı olmak üzere, hoşgörü, belirli bir düzeyde rasyonellik ile Weberyen anlamda toplumda amaç değerler yerine araç değerlerin önde olması, yani belirli bir düzey sekularizasyon gibi hususlar göze çarpmaktadır. Bunun yanında aşırı rasyonellik ile akıl ve bilime kesin inanç gibi aşırı pozitivist değerler de demokrasiye olumlu katkı yapmayacaktır. (Yılmaz, 2000 : 144-145)

Kurumsal düzenlemenin tek başına yeterli olmadığı, demokrasinin yaşayabilmesi için ayrıca demokratik bir kültürün de gerekli olduğu anlaşılmıştır. Burada toplumda tartışma ve hoşgörü geleneği öne çıkmaktadır. Nitekim Almanya ve İtalya gibi demokratik anayasası olan totaliter devletlerin ortaya çıkışı toplumsal yapının ve kültürün önemini göstermiştir. Böylece demokrasinin sivil toplum alanının yaygın olduğu ve iktidarın ikinci planda kaldığı yapılarda daha iyi işleyeceği görülmüştür. (Yılmaz, 2000 : 21)

En genel tanımıyla, ülkesel ölçekte devlete siyasal bağımlılığı ifade eden vatandaşlık, bireyi bir dizi özel hak ve görevlerle bağlı bir yasal statüyle donatmaktadır. Ancak günümüzde tartışılan vatandaşlık, yalnızca bireylerin hak ve görevlerini ifade eden yasal statüleri ile ilgili değildir. Bireyin bağlı olduğu topluluğa eklenmesi ve siyasal ve kamusal alanla kurduğu ilişki günümüz vatandaşlık tanımında ön plana çıkmaktadır. Günümüzde vatandaş sadece devlete karşı ödevlerinin değil, haklarının da bilincinde olarak, siyasal yaşama etkin bir biçimde katılabilen aktif birey olarak tanımlanmaktadır.(Durgun, 2010: 173)

Demokratik toplumların temel özelliklerinden biri kuşkusuz yurttaşların yönetime katılmasıdır. Yönetime katılma her ülkede farklı özellikler taşımakla birlikte temel olarak formel ve informal katılım olarak iki şekilde gerçekleşmektedir. Formel bir katılımı daha çok seçimler, informal katılımı ise çeşitli grupların yapmış oldukları eylemler öne çıkmaktadır. Demokratik toplumlarda yurttaşlar, farklı yollardan yönetimi etkilemek için çeşitli etkinliklerde bulunabilmektedir. (Kılıç, 2009: 151)

Demokrasinin itici gücü özgür birey ve yurttaş kimlikli vatandaşdır. İşlevsel demokraside birey ve yönetim arasındaki bağı, özgür bireylerin oluşturduğu siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları bütünü içinde yer alan yurttaş faaliyetleri sağlayacaktır. Birey üzerindeki, toplumsal ve siyasal müdahale özgür bireye geçişle kalkmakta, aktif yurttaş modeli ortaya çıkmaktadır. Böylelikle toplumsallaşan birey demokratik teamülün temelini oluşturmaktadır.(Dağı, polat, 2004 : 6-7)

Eğer yurttaşlar siyasal sürece etkin şekilde katılma için fırsat ve imkânların var olduğunu görürlerse, katılmaya atfettikleri değer ve önem de artmaktadır.

Böylece, kolektif kararlarla kendileri arasında daha sıkı bir psikolojik bağ kurarak katılımcı demokrasinin hayata geçirilmesinde önemli aktif işlevler görmektedirler. Tersine bir durum, onların kendilerini pasif bir konumda görmelerine yol açmakta, dolayısıyla katılımcı demokrasinin işlemlerini aksatmaktadır. (Sarıbay, 1991:23)

Demokrasinin yönetsel sınırları içinde kalması ve sadece idarenin bu yönetme işlevlerini üstlenmesi de demokrasiyi öznelere açısından kısıtlı bir uygulama yöntemi olarak karşımıza çıkarmaktadır. Oysa demokrasi yönetsel pratiklerden oluşan uygulamalarla sınırlı değildir. Kişilerin doğrudan siyasetin öznesi olduğu kurumsallaşmış pratikler bütünüyle işlevseldir. Yani temelde, yönetimden ziyade katılım ve katılımcı yurttaş vardır. (Özkan, Coşar ,2002:34)

Yurttaşlık insanların, karar, değerlendirme, danışma ve uygulama mekanizmalarına daha fazla katılım iradesi göstermelerini, karşı iktidarlar oluşturmalarını gerektirmektedir.(Bilgin, 1998:140) Demokratik yurttaş, seçimlere katılmayla sınırlı bir siyasal alanın içinde değildir. Katılımcı yurttaş demokratik toplum düzeyinin ivmesidir ve siyasal, toplumsal alanda kararların şekillenmesinde en önemli aktördür. (Çukurçayır, 2002: 21)

Gerek ülkemizde gerekse dünyada temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçmeye yönelik bir eğilim söz konusudur. Ancak böyle bir eğilimin varlığı tek başına yeterli değildir. Çünkü doğrudan demokrasi için henüz teknik, ekonomik ve kültürel alt yapı yetersizdir. Katılımcı demokrasi, vatandaşların kendisini ve millî politikaları ilgilendiren konularla ilgili karar verme sürecine gözlemci olması, katkıda bulunması ve yer yer müdahil olmasını gerektirir. Bu demokrasi türünde bilgili, örgütlü vatandaşların, hesap verme, bilgi verme, hesap sorma mekanizmalarıyla seçilmişlere ve atanmışlara yön göstermeleri, denetlemeleri esastır. (Şahin, Temizel)

Bir ülkede demokrasinin tam anlamıyla yaşanması “Demokrasi Kültürü”nü tüm toplumdaki bireylerin içselleştirmesinden, demokrasiyi bir hayat tarzı olarak benimsemelerinden, karşılıklı haklara ve fikirlere saygı duymalarından geçmektedir. Bu bağlamda, “demokrasinin demokratikleşmesi” güçlü bir yurttaşlık kültürünün beslenmesine bağlıdır. Böyle bir kültürü, ne salt piyasa ne de salt devlet yaratır. Bunlar yanında, sivil toplum örgütleri ile demokratik tutumların geliştirilmesi önem taşır.(Giddens, 2000:92-93)

Demokrasi ve Medya

Medya 20. yüzyılın ikinci yarısında büyük gelişmeler göstermiş ve daha çok kitap, gazete, dergi üretilir ve tüketilir hale gelmiştir. Radyo ve televizyon yaygınlaşmış, sinema filmleri insanların daha çok ilgisini çeker hale gelmiştir. Bütün bunlar elektronik, uydu teknolojisi ve bilgisayar alanlarındaki hızlı gelişmeler sayesinde ortaya çıkmış ve onlar tarafından desteklenmiştir. Teknoloji bir yandan

içeriğın ilginç hale gelmesini sağlarken, öte yandan bunların dünya ölçeğinde dağıtılmasını ve tüketilmesini de destekleyerek, medyanın hayatımızın vazgeçilmezi haline gelmesini sağlamıştır. (Alemdar, 1999 : 13) Bunun için iletişim olgusu, bireyden uluslararası topluma kadar uzanan çok geniş bir ağ oluşturmaktadır. (Durgun, 2010 : 216)

Günümüz toplum yapılanması içerisinde kitle iletişim kurumu başat bir kurum kazanmıştır. Tüm çağdaş toplumlarda birey ve birey grupları kendi günlük yaşam pratikleri dışında kalan olay ve oluşumlardan, esas itibarıyla, kitle iletişim araçlarıyla kendilerine aktarıldığı kadar ve aktarıldığı biçimlerde haberdar olurlar, bilgilenirler. Bir başka anlatımla çağdaş insanlar kendi deneyimlerinin dışındaki kalan dünyayı, bu dünyanın olay ve olgularını, çok büyük ölçüde, kendilerine kitle iletişim araçlarının yansıttığı biçimde, onlar tarafından yapılan tanımlara göre yeniden ve inşa yoluyla kavrarlar. (Alemdar, 1999 : 24)

Toplumun yapısal özellikleri (siyasal, sanatsal, dini, kültürel, ideolojik ve örgütsel) hem iletişim sürecini biçimlendirmekte hem de bu sürecin özelliklerine göre biçimlenmektedir. Örneğin, çok geniş bir yaklaşımla otoriter, özgürlükçü, toplumsal sorumluluk ve Sovyet Komünist iletişim sistemleri arasındaki farklılıklar, temelde bir endüstri olarak üretim araçları mülkiyetinin devletin mi özel girişimcilerin mi olduğu konusuyla ve toplumun endüstriyel kapitalizm aşamasında aldığı yolla yakından ilgilidir. Bu bağlamda kitle iletişim sürecinin işleyiş biçimleri de değişmektedir. Böylece modern toplumlarda devletin konumu, toplumsal gruplar arasındaki güç dengeleri ile güçlerin dengelenme sürecinde belirleyici olan yasal, siyasal, ekonomik, vb. uygulamalar, toplumun yapısal işleyişinde biçimlenen makro ve mikro düzeyde karar alma mekanizmaları, uluslararası sistemler, vb. kitle iletişim süreci üzerinde de etkili olmuştur. (Önür, 2005: 333-334)

Medya sistemleri, sosyal, ekonomik ve siyasi kurumların birbiriyle olan eşgüdümlülüğü içinde biçimlenmektedir. Toplumsal değişme sürecinde ortaya çıkan siyasal sistemlerdeki değişmeler medya sistemlerinin toplumsal işlevini de değiştirmiştir. Böylece kitle iletişim sistemlerinin farklılaşma nedeni, siyasal sistemlerdeki farklılaşmalardır. Buna göre çeşitlenen normatif medya kuramları, medyanın toplumsal sistem içinde belirli kurallar temelinde konumunu ve nasıl işlemesi gerektiğini belirleyen kurallardır. Böylece, ülkelerin siyasal sistemleri ve tercih ettikleri toplum felsefeleri medyanın nasıl bir işlev üstlenmesi gerektiği yasal çerçevesinin nasıl olması gerektiği normatif medya kuramlarına göre belirlenmektedir. Bu bakış açısı, aynı zamanda kitle iletişim araçlarının kamusal rollerine de açıklık getirmektedir. (Önür, 2005 : 361-362)

Bugün iletişim teknolojilerindeki hızlı değişime bağlı olarak ortaya çıkan ve “dijital çağ” olarak adlandırılan; internet, cep telefonları, sosyal ağlar ve dijital

oyunlar gibi yeni iletişim araçlarının devreye girmesiyle radikal şekilde değişen iletişim alanını anlamak için yeni yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Medya ekolojisi, “gönderen” ile “alıcı” arasındaki dikey ve hiyerarşik ilişkiler ve toplumdaki eşitsizlikler üzerinde tahrip edici bir etkisi olan internetin ortaya çıkışıyla birlikte, büyük oranda yeniden şekillenmiştir. Geleneksel medyanın internet yoluyla interaktif hale gelmesi, kişisel blogların ve sosyal paylaşım sitelerinin ortaya çıkması, bireylerin görünür olmasına ve seslerini duyurma şansına sahip olmalarına olanak vererek, vatandaşların medya içeriği üretimine katılımını artırmış ve böylece büyük medya şirketlerinden oluşan ve çoğunlukla devlet/hükümet sübvansiyonlarına bağımlı olan geleneksel medya, sektördeki tekeli konumunu ve içerik üzerindeki kontrolünü yitirmeye başlamıştır. Aynı zamanda, son dönem medya çalışmalarında “kontrol edilemeyen çağ” olarak da isimlendirilen dijital çağ, bugün özellikle vatandaşların medya içeriğinin üretilme sürecine katılımı bağlamında demokratikleşme yolunda bir kazanç olarak görülmektedir.(Elmas, Kurban, 2011:11-12)

Kitle iletişim araçları, günümüzde farklı görüşlerin ve eğilimlerin topluma ya da ilgili makamlara iletilmesinde önemli rol oynayarak çok sesli bir toplumsal yapının vazgeçilmez araçlarından biri haline gelmiştir. Ancak kitle iletişim araçlarının farklı düşüncelerin iletilmesinde her zaman nesnel olduğunu söylemek zordur. Özellikle reyting başta olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı, pek çok haberin özünden uzaklaştırılarak kitlelere sunulması söz konusudur. Böylece olaylar çarpıtılarak, abartılarak ya da tersine küçümsenerek kitlelere ulaştırılmaktadır .(San, 1994:379)

Demokrasi teorisinin temelinde bireyler arasındaki etkileşim yer aldığı göz önünde bulundurulursa bireyler arasındaki karşılıklı etkileşim sürecinin olumlu olması, katılımın yaygınlaşmasını ve sistematikleşmesini sağlamaktadır. Bir toplumda, bireyler birbirlerinin ve karşıtlarının görüşlerine ve düşüncelerine saygı gösterdikleri ölçüde o toplumda demokrasi olgusu gelişecektir. Bireylerin kendi aralarında demokrasi sınırları içerisinde saygı gösterebilmelerinin yolu ise birbirlerini anlamak ve siyasal sisteme katılım göstermeleri ile olmaktadır. Vatandaşların siyasete ve siyasal kararların alınması sürecine katılmaları ise genellikle medya ya da diğer iletişim araçları ile gerçekleşmektedir. Bu süreçte medya, vatandaşların görüşlerine ve düşüncelerine yer veren bir organ olarak önemli bir işlev üstlenmektedir. Yeni iletişim ve haberleşme teknolojileri sayesinde geleneksel demokratik sistem yerini modern demokratik sisteme bırakmaya başlamıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin bir sonucu olan modern demokrasi ise eskisinden daha karmaşık bir süreç içerisinde olmaktadır. Çünkü internet başta olmak üzere yeni iletişim teknolojileri halkın siyasete olan katılım düzeyini artırarak, demokrasinin daha karmaşık ve anlaşılması zor olan bir yapıya bürünmesine yol açmıştır. Ancak her ne olursa olsun yeni iletişim teknolojileri ve siyasal iletişim

çalışmaları sayesinde bireylerin seçim zamanlarında hangi siyasal partiye ya da adaya oy vereceklerini belirlemeleri daha kolay ve etkili olmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinden özellikle internet, yalnızca seçim zamanları değil, siyasete ilişkin tartışmalara halkın da katılımını sağlayabilen en önemli araç haline gelmektedir. Bu açıdan yeni iletişim teknolojileri, toplumsal açıdan demokrasinin yaygınlaşmasını ve gelişmesini sağlayan en önemli iletişim araçlarından biridir. Yeni iletişim teknolojileri, aynı zamanda toplumdaki farklı görüşleri ve düşünceleri ortaya çıkaran ve saydamlaştıran bir araç olarak da öne çıkmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri farklı grupların, farklı kültürlerin ve farklı etnik yapıların birbirleriyle iletişim kurabildikleri bir alan ortaya çıkartarak hiçbir görüşün ve düşüncenin kısıtlanmadığı bir araç işlevi de görmektedir. Yeni iletişim teknolojileri sayesinde farklı kültürlerden, farklı dillerden ve farklı etnik yapılardan gelen bireyler, birbirleriyle rahat bir şekilde iletişim kurabilmektedirler. Bu durum, siyasete hiç ilgi duymayanların bile siyasete ilgi duymalarını sağlayarak siyasal katılımın artmasını ve demokrasinin gelişmesini sağlamaktadır. (Karaçor, 2009: 130)

“Enformasyon toplumu” kuramcılarının yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin toplum üzerindeki etkilerini yorumlarken üzerinde durdukları ortak noktalardan biri de internetin demokrasiyle olan ilişkisine yaptıkları vurgudur. 19. ve 20. yüzyıllarda kitle iletişim araçlarına atfedilen teknolojinin toplumu “demokratikleştirme” misyonu, bugün internete yüklenmektedir. Sayısal teknolojilerin yöndeşmesinin sonucunda enformasyonun niceliğindeki artış, etkileşim olanaklarının genişlemesi, kullanıcının iletişim sürecine etken olarak katılabilmesi gibi internetin sahip olduğu teknolojik potansiyelin politikaya ilgiyi ve politik katılımı arttıracığı öne sürülmektedir. Toplumda bir dizi olumlu dönüşüme yol açtığı düşünülen internetin enformasyon bolluğu yaratarak bilinçlenmeyi, ulusal sınırları ve zaman sorununu aşarak bireylere istedikleri enformasyonu sağladığı, vatandaşların siyasete katılımını ‘teknik olarak’ kolaylaştırdığı, sanal forumlar aracılığıyla tartışma ortamı yarattığı, toplumdaki muhalif seslere ve “alternatif” gruplara sermaye denetimindeki egemen iletişim araçlarından çok daha düşük maliyete haberleşme ve ifade imkanı tanıdığı, genel olarak sivil toplumun örgütlenmesini ve daha geniş kitlelere seslenmesini mümkün kılarak kamusal alanı canlandırdığı ve toplumu demokratikleştirdiği, hatta Antik Yunan demokrasisine geri döneceği “enformasyon toplumu” kuramcılarının tarafından dile getirilen düşüncelerdir. Atina’nın “agora demokrasisi”, yeni çağın siberdemokrasisiyle yeniden hayat bulacaktır. Oysa, Aydınlanma’nın mirası olarak demokrasi idealini gerçekleştirmenin yolu yeni bir teknolojik buluşa değil, toplumsal – kültürel yaşama bağlıdır. Yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri ile demokrasi arasında kurulan bu “doğrudan” bağ, internetin toplumsal kullanımı ve giderek ticarileşmesi göz önüne alındığında sorunlu hale gelmektedir. Ayrıca, kapitalist ya da kapitalistleşen ülkelerde siyasetin ve demokrasinin kitle toplumunun ve popüler

kültürün dinamiklerine göre şekil alması, demokrasinin eşitlik ilkesiyle çatışan toplumsal eşitsizliğin küreselleşmeyle birlikte artarak sürdüğü, vatandaşın tüketiciye dönüştüğü, siyasi katılımın seçim zamanlarına indirildiği, kamusal meselelerin geri plana itildiği ve topluma apolitikleşmenin egemen olduğu göz önüne alındığında yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri ve internetin toplumlar için yapısal dönüşüm sağlayabilme potansiyeli önündeki sınırlar daha net olarak ortaya çıkmaktadır.(Şener, 2012)

İnternet-demokrasi ilişkisine vurgu yapan yazarlar beş ana tema etrafında görüşlerini desteklemektedir: Kolay erişim ve enformasyon erişiminde yeterlilik, internetin otoritelerden bağışık örgütlenmesi, internette ifade özgürlüğünün sınırsız ve içerik denetiminin teknik olarak zor olması, siyasal katılımın artması, sivil toplumun genişlemesi ve küreselleşmesi.(Timisi, 2003: 207)

Bunun yanında internetin veya herhangi bir iletişim aracının demokrasiye beklendiği gibi çok da fazla katkısının olmayacağına dair görüşler de vardır. İnternete ve bilgisayar teknolojilerine erişim sorunu, enformasyonun bolluğu ve ticarileşmesi, internet üzerinde tekellerin kurulması, internetin “fragmanlaşmış” içeriği, devlet ve özel sermaye tarafından tüketiciye dönüşen vatandaşın denetlenmesi için yoğunluklu olarak kullanımı, aşırı bireysel kullanımı ve kullanım amaçları vb. sorunlar; İnternetin demokratikleştirici potansiyelinin sınırlılıklarını oluşturmaktadır. İnternet yeni bir demokrasi vaat etmekten ziyade kamusal meseleleri görünür kılmaktadır. Enformasyon tarafsız bir kavram değildir, üretimi ve dağıtımını belirli güç odaklarının ve çıkar gruplarının elindedir. (Şener, 2012)

Bugün siyasete katılım açısından yeni medya alanında yaşanan ticarileşme dışında, erişimdeki ekonomik eşitsizlikler önemli bir sorun teşkil etmektedir. Ekonomi-politikçilerin temel eleştiri noktalarından birini bu durum oluşturmaktadır. Ayrıca yeni medyanın yarattığı olanaklardan verimli bir şekilde yararlanabilmek için bu donanımı kullanabilme yetisine sahip olmak ve küresel hale gelen İngilizce’yi de bilmek gerekiyor. Öte yandan, yeni medyayı bir mücadele aracı olarak değil, mücadele konusu olarak düşünmek önemlidir. Çünkü, yeni medya yanlış kullanıldığında siyasette bir “otomasyon” devletine yol açarak, kontrollü topluma dönüşme riskini de taşımaktadır.(Dağtaş, 2007 : 262)

Bu anlamda, genel olarak yeni medya, özel anlamda da internet küresel düzeyde toplumsal hareketlerin biraraya gelerek iktidar güçleri karşısında eylemlerini ortaya koymalarına olanak sağlayacak açılımlar sunsa da; internet üzerinden gerçekleştirilen hak arayışlarının örgütlü bir temele dayanmamasından ötürü katılımcı demokrasinin sürekliliği açısından kimi soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Yeni medyanın, geleneksel medya gibi yurttaşların serbest zamanlarını ele geçirme yönündeki faaliyetleri göz önüne alındığında, egemen kapitalist ideolojinin kendini yeniden üretmesinde ekonomik ve siyasal açıdan iki

yönlü bir avantaj elde ettiği gerçeğiyle karşı karşıya geliriz. İnternet, ekonomik açıdan, yurttaşların işlik dışındaki zamanlarını da kârlı bir alana dönüştürmeye çalışır. Özellikle reklamlar ve yeni yaşam tarzlarının sunumu aracılığıyla bu işlevi yerine getirir. Siyasal açıdan ise, yeni medyanın en önemli fonksiyonlarından biri de katılımcı demokrasiyi geçici ve uçucu bir şekilde yerine getirirken, diğer yandan da aslında apolitikleşmiş bir kitlenin ortaya çıkması yönünde hareket eder. Eşdeyişle, yeni medya anlamında İnternet, kullanım amacına bağlı olarak siyasallaşma açısından farklılıklar gösterir. Bu yüzden, internet'in kamusal etkileşim ve örgütlülük çerçevesinde özgürleştirici ve demokrasi kültürünün gelişimine sağladığı katkılara mesafeye yaklaşmak, bu aracın fetişleştirilmemesini ve bu aracın sahiplik yapısının kimlerin ellerinde olduğu sonucunu doğurur. (Dağtaş, 2007 : 262)

Sonuç olarak yeni iletişim teknolojileri ve internet çerçevesinde yoğunlaşan elektronik demokrasi sistemleri, “Modern toplum ve demokrasiler giderek artan oranda kitle iletişim araçlarının dolaşıma soktuğu bilgi üzerinde temellenmesine rağmen geleneksel ya da eski iletişim araçları çeşitli gerekçelerle demokrasiyi ıslah edilemez biçimde zedelemiş, yurttaşlık pratiğini demokrasinin gerektirdiği katılımcılık yerine pasif tüketiciliğe dönüştürmüştür.” veya “Yeni iletişim teknolojileri yurttaş katılımını içeren doğrudan ya da temsili bir demokrasinin gelişmesine izin verecek potansiyellere sahiptir.” şeklinde iki temel varsayımdan hareket etmektedirler.(Timisi, 2003:184-185)

MEDYA OKURYAZARLIĞI

Okuryazarlıktan Medya Okuryazarlığına

Paolo Freire okuryazarlık kavramını, “dünyayı okuma meselesi” olarak tanımlar.(livingstone, Thumim, 2003:18) Okuryazarlık çeşitli formlardaki metinleri okuyup yorumlayabilme bilgisi ve becerilerini; bu bilgi ve beceriler ile bireyin kendi çatışmalarını, tartışmalarını, mücadelelerini yönlendirme ve bir sonuca bağlamasında etkili olmasını gerektirir. Kavram olarak okuryazarlık, sosyal-yapısal iletişim ile gösteri formlarını kullanma ve etkili öğrenmeyi gerektiren becerileri kazanmayı içerir.(Kellner, Share, 2005:369) Medyanın hayatımızda edindiği yeri artırıp, dolaşıma giren görüntü, ses ve yazıların büyük bir kısmını oluşturur hale gelmesi, içinde bulunduğu kodlama ve kod çözümlene süreçleri, hem uygulayıcılar hem de alıcılar için yeni donanımları gerekli kılmıştır.(Türkoğlu, Şimşek, 2007:277) Bu durum da artık klasik okuryazarlığın yetersiz kalması ve ancak tüm duyularla yerine getirilebilen medya okuryazarlığının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

19. yüzyılda okuryazarlık ne anlama geliyorsa günümüzde de medya okuryazarlığı o anlama gelmektedir. Medya okuryazarı bir birey; medyayı etkili ve

akıllı bir biçimde kullanır; medya mesajlarını değerlendirirken eleştirel düşünür; farklı kaynaklardan sağlanan bilgilerin güvenilirlik ve geçerliliğini değerlendirir; görsel imgelerin gücünü anlar ve onları nasıl “okuyacağını” bilir; çeşitli kültürlerin farkına varır ve çoklu bakış açılarına değer verir; farklı medya formlarını kullanarak kendini açıkça ve yaratıcı olarak ifade eder; mesajların, inançlar, değerler, davranımlar ve demokratik süreç üzerindeki etkilerini tanımlar.(Thomann, Jolls, 2003: 43)

Medya okuryazarlığının 5 temel prensibi: (1) Medyanın toplum üzerinde etkili olduğunu kavramak, (2) medyayı kültürü anlamakta bir kaynak olarak görmek, (3) kitle iletişim mekanizmalarını anlamak, (4) medya mesajlarının analiz ve tartışılması için stratejiler geliştirmek ve (5) bütün bunların sonucunda medya içeriğini yorum ve algı yetisinin artması olarak da belirtilmektedir.(Algan, 2007:68)

Medyanın tesirine maruz kalan birey üzerine odaklanan ve ana akım –korumacı- medya okuryazarlığı anlayışı olarak nitelenen yaklaşım zamanla yerini kitle iletişim araçlarına maruz kalan birey yerine, bu araçları kullanan, değerlendiren, yorumlayan birey üzerine yapılan çalışmalara bırakmıştır. Dünyanın birçok ülkesinde medya konusunda bireysel bilinci oluşturmak ve geliştirmek için çalışmalar yapılmıştır, tüm bu çalışmalar, izleyicinin medyaya eleştirel ve sorgulayıcı bir bakış açısıyla yaklaşmasını ve medyadan gelen mesajların alt metinlerini anlamasını amaçlayan bir eğitim etrafında oluşturulmaya çalışılmıştır. Medya okuryazarlığı anlayışı da yaklaşımlardaki bu farklılaşmadan etkilenmektedir. Bunun yanı sıra dünyada, ortak bir platform oluşturma çabası söz konusu olsa da, farklı ülkelerin özgün koşullarına göre oluşturulan medya ve eğitim sistemleri bağlamında, geleneklere ve işleyişlere göre de farklı medya okuryazarlığı anlayışları gelişmektedir. Bununla birlikte, medyaya, medya okuryazarlığından ne anlaşıldığına ve eğitimde medya okuryazarlığının nerede yer bulacağına ilişkin arayışlar farklı temellerde yükselse de, iki başat yaklaşımın söz konusu olduğu söylenebilir: Ana akım ya da muhafazakar yaklaşımlardan kaynaklanan medya okuryazarlığı anlayışı ile eleştirel ya da demokratik temelli medya okuryazarlığı anlayışı. Ana akım medya okuryazarlığı var olan yapıyı sorgulamaktan uzaktır ve medyayı yalnızca mesaj içeriği olarak görmektedir. Özellikle çocuklar söz konusu olduğunda da, medya okuryazarlığı yalnızca medyadan korunmayı, değerlere bağlılığı sağlamayı amaçlamaktadır.(Hasdemir, 2009:316) Medya okuryazarlığının kendinden beklenen hedefleri yerine getirebilmesi için mutlaka eleştirel olması gereklidir.

Medya Okuryazarlığı ve Aktif Vatandaşlık

Medya okuryazarlığı ilkeleri temelinde medya okuryazarı olan kişi şu özelliklere sahip olmalıdır :

- Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını ve ilgilerini karşılayacak içeriğe ulaşmak, saklamak, yeniden elde etmek ve paylaşmak için medya teknolojilerini etkili bir şekilde kullanabilir,
- Geniş bir çeşitlilikte medya biçimlerine ve farklı kültürel ve geleneksel kaynaklardan içeriğe ulaşarak bilinçli seçimler yapabilir,
- Medya içeriğinin nasıl ve niçin üretildiğini kavrayabilir,
- Medyanın kullandığı teknikleri, dilleri ve kuralları ve medyanın ilettiği mesajları eleştirel olarak analiz eder,
- Fikirleri, bilgileri ve görüşleri açıklamak ve nakletmek için medyayı yaratıcı bir şekilde kullanır,
- İstenmeyen, saldırganca ve zararlı olabilecek medya içeriği ve hizmetlerini saptar, bunlardan kaçınır ve karşı çıkar,
- Demokratik haklarını ve vatandaşlık sorumluluklarını yerine getirirken medyayı etkili bir şekilde kullanır.

Önemli ve bir o kadar da hızlı bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yaşandığı 21. yüzyılda başarılı olmak için her vatandaşın geleneksel okuryazarlığa ilaveten bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, eleştirel okuryazarlık, dijital okuryazarlık, görsel okuryazarlık vb. okuryazarlıkların yer aldığı bir çoklu okuryazarlık anlayışına sahip olması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Demokrasiye küresel boyutta baktığımızda medya ve medya okuryazarlığı kavramının global anlamda bir demokrasi anlayışı kazandırması işlevi belirlemedir. Özellikle çocukların medyayı gördükleri şekilde taklit ettikleri bir yaş sürecinde demokrasinin medya ile yaşantıya sunulması önemlidir. Küresel medya kültüründe, insanların demokrasi vatandaşı olmak için iki beceriye ihtiyaçları vardır: eleştirel düşünme ve kendini ifade edebilme. Medya okuryazarlığı bu temel becerileri öğretir.(Thoman, Jolls, 2003:9)

Eleştirel okuryazarlık demokratik ortamda çok önemlidir. Çünkü eleştirel yaklaşımı olmayan bireyler sadece iletileri alan bireylerdir. Eleştirel beceriler bireyi, medya kullanıcısı olarak pasif durumdan aktif duruma, alıcıdan katılımcı duruma, tüketiciden vatandaş durumuna dönüştürür.(Livingstone, 2003:30)

Medya okuryazarlığında, bireyleri medya kullanırken de demokratik haklarının farkında olan yurttaşlar olarak geliştirmek, toplumsal sorunlara duyarsız kalmamaları konusunda uyarmak ve medya karşısında onları daha donanımlı kılmak amaçlanmaktadır. Treske’de medya okuryazarlığı eğitimini, demokratik sivil bir toplumun sorumlu bireyleri olarak medya mesajları aracılığı ile neye maruz kaldığımızı, yoğun enformasyon/bilgi akışı karşısında eleştirel bakış açısı ile neleri filtreleyip neyi özümseyip neyi ret edeceğimizi, topladığımız enformasyon/bilgi

sonucu hangi çıkarımları yapacağımızı bilmek bizim sorumluluğumuzda olduğu bilincini kazandıran bir eğitim olarak tanımlamaktadır.(Treske, 2007:14)

Unesco ve Avrupa Birliği'nin Medya Okuryazarlığı Çalışmaları

Medya okuryazarlığı kavramı ilk olarak 1930'lu yıllardan itibaren İngiltere, Avustralya, G. Afrika, Kanada ve Amerika'da gelişmiş, Hollanda, İtalya, Yunanistan, Avusturya ve İsviçre gibi ülkeler tarafından da artan bir ilgiyle izlenmiştir. (Taşkiran, 2007:91) 1993 *Medya Okuryazarlığı Ulusal Liderlik Konferansı* 'nda, Amerikalı eğitimciler, medya eğitimi için uygun hedeflerin ve uygun öğretim tekniklerinin genişliği konusunda anlaşmaya varmıştır. İngiliz, Avustralyalı ve Kanadalı eğitimciler tarafından geliştirilmiş olan modellere dayandırılarak bir takım kavramların ve medya mesajlarının çözümlenmesi konusuna dahil edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu kavramların arasında, medya mesajlarının kurgusal içeriği, çeşitlilik içeren dili ve de oluşturmuş olduğu birtakım tasarımların bireylerin sosyal gerçekliği anlamaları konusunda önemli bilgilere yer verilmiştir.8Hobbs, 2004: 123-124)

UNESCO 70'li yılların sonlarından itibaren medya okuryazarlığı eğitimi üzerine önemle eğilmeye başlamıştır. Bunda medyanın 19. yüzyıldan itibaren kamusal söylem aracı olma niteliğinin güçlenmesinin rolü büyüktür. Özellikle televizyonun keşfinden sonra sesin yanında görüntünün gücünü de yanına alan medya, aynı anda her yerde bulunabilmenin verdiği imkân ile söylem alanını ve olumlu yada olumsuz etkilerini daha da arttırmıştır. Bu gücün özellikle siyasal alana yansımaları düşünerek UNESCO şu kritik soruyu sormuştur: *“Doğrusu demokratik bir toplumda herhangi bir kişi ticari medya tarafından yönlendiriliyorsa, bu kişi nasıl tüm yönleriyle etkin bir vatandaş olabilir?”* .(Thoman,1990)

UNESCO medya okuryazarlığı çabalarının önemini dikkate almış ve bunu 1970'lerin sonlarında ortaya koyduğu iki çalışma ile göstermiştir. Bunlardan ilki 1977 yılında yayınlanan *“Eğitimde Medya Çalışmaları”* adlı yayındır. Bu çalışmada Batı Avrupa, İskandinavya, Sovyetler Birliği, Birleşik Devletler ve çeşitli uluslar arası organizasyonların medya okuryazarlığı eğitimine ve ekran eğitimine ilişkin durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Diğer bir çalışma ise 1978 yılında Finli medya uzmanı Sirkka Minkinen tarafından kaleme alınan *“Kitle İletişim Eğitimine Yönelik Genel Bir Program Modeli”* adlı yayındır.(Altun, 2011:87-88)

Medya okuryazarlığı konusunda dünyada ve Avrupa'da çeşitli kuruluşlarca konferans, toplantı ve seminerler düzenlenerek hem toplum hem de birey boyutunda bu konudaki bilincin artırılmasına çalışılmaktadır. Bu alanda yoğun olarak çalışmalarını sürdüren UNESCO, Medya okuryazarlığı açısından uluslararası içeriğin tanımlanması ve düzenlenmesi için 1982'de Grunwald, 1990'da Toulouise, 1999'da Viyana ve 2002'de Seville'de konferanslar düzenlemiştir.

Avrupa Birliği'nin kurumsal olarak medya okuryazarlığına yönelik girişimleri 2000 yılı sonrasında başlamıştır. İlk olarak 23 ve 24 Mart 2000 tarihindeki Lizbon Avrupa Konseyi'nde "daha üst düzeyde bir medya okuryazarlığının AB'nin daha kapsayıcı bir toplum olmasına ve özellikle de daha rekabetçi bir bilgi ekonomisi konusunda hedeflerine ulaşmasına önemli derecede katkı sağlayabileceği" Devlet ve Hükümet başkanlarınca kararlaştırılmıştır. 2000 yılında başlayan bu bilinçlenme 2006 sonrasında yapılan çalışmalarla hız kazanmış ve AB'yi medya okuryazarlığı eğitimi konusunda dünya üzerinde önemli bir konuma yükseltmiştir.(Altun, 2011:60)

Medya okuryazarlığı medya çoğulculuğunu, bilinçli-etkin vatandaşlığı, bilgiye erişimi ve paylaşımı, eleştirel anlayışı ve farkındalığı garanti altına alabildiği için Birlik tarafından ortak bir Avrupa vatandaşlığı oluşturmanın bir vasıtası olarak görülmektedir. Bu konuya ilişkin öne çıkan tavsiye kararları şöyledir: (Altun, 2011:67)

Medya eğitimi yeni bilgi teknolojileri ve yaygın eğitim alanlarında olduğu gibi vatandaşlık eğitimi alanında da önemli bir yere sahiptir.

Avrupa Parlamentosu, medya eğitimi etkinliklerinin tüm vatandaşları kuşatması gerektiğini ileri sürmektedir .

Yetkili makamlar, özellikle de kamu çıkarına çalışanlar medya okuryazarlığı konusunda vatandaş katılımını ve vatandaşlara yetki vermeyi desteklemeli .

AB'nin temelinde "Ortak Bir Avrupa Vatandaşlığı Oluşturma" gayesi yatmaktadır. Medya okuryazarlığı da bu amaca ulaşmaya hizmet edecek araçlardan biri olarak görülmektedir. (Altun, 2011:82)

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ KÜLTÜRÜNÜN GELİŞİMİ VE MEDYA OKURYAZARLIĞI UYGULAMASI

Türkiye'de Demokrasi Kültürü

Genel olarak devletler, formları ve işlevleri açısından bir benzerlik göstermekle birlikte, işlevlerini yerine getiriş tarzları ve kendilerini meşrulaştırıp anlamlandırmaları bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bir toplumun düşünce yapısı, o toplumun değer ve kurumlarının kendilerine özgü yapılarında, tarihsel süreçte ortaya koydukları ürünler ile evren tasavvurlarında açık bir şekilde görülmektedir.(Durgun, 2012:168) Osmanlı döneminde devlet kültürel yapının merkezini oluşturduğundan, Osmanlı düşüncesi ve yönetim kültürünün de merkezinde devlet yer almıştır. .(Durgun, 2012:176)

Osmanlılar başlangıçtan beri merkezi bir yönetim kurmuşlardır. Osmanlı siyasal sistemi, üstün, yetkili ve karizmatik bir devlet, devletin üstünlüğünü ve

çıkarını sağlamakla görevli bir yönetici kadro ve devlete gelir sağladıkları için korunması gerekli uyruklardan oluşmaktadır.(Heper, 1980:7) Bu noktada devlet ile reaya yani uyruklar arasında her hangi bir başka siyasal güç yoktu. Merkez, zayıf düştüğü dönemlerde dahi, herhangi bir ara siyasal güce merkezden bağımsız olarak kullanılabilir bir siyasal-hukuksal yetki vermemiştir.(Heper,1980:7)

Osmanlı padişahları kural koyma yetkisini elinde bulundurmaktaydı. Uyrukların yükümlülükleri ve statüleri, merkezi yönetim ve örgütleri, toprak kullanımı ve vergiler konularında pek çok düzenleme yapılmıştır.(Heper, 1980:13) Bu noktada devlet daima düzenleyicidir; uyrukları ile ilişkilerinde geniş yetkilere sahiptir. Devletin koyduğu kurallar kendisini sınırlamaz. “Kurallar haklarla değil, yükümlülükler ve sorumluluklarla ilgilidir” .(Heper, 1980:13)

Osmanlı’da devletin konumunu güçlendiren bir diğer özellik din-devlet birliğidir. Bu noktada devlet hükmetme yetkisini Tanrı’dan yani ilahi bir güçten alır. Devlet, toplumda bütünleşmenin simgesi olmuş ve toplumda hayranlık ve korku uyandıran bir kurum halini almıştır .(Heper, 1980:14)

Devletin otoritesi yalnızca padişah ile sınırlı değildir. Özellikle 19. Yüzyıldan itibaren padişahların kişisel zayıflıklarının ön plana çıkmaya başlamasıyla, Osmanlı’da devlete hizmet eden merkez bürokrasisinin önemi artmıştır. Merkez bürokrasisinin genel özelliği devlete beslenen sonsuz sadakat duygusudur .(Heper, 1980:14)

Osmanlı siyasal yapısı genel kabul gördüğü ifadeyle patrimonyal bir özelliğe sahiptir. Patrimonyal siyasal sistemlerde merkez, toplum düzeninin koruyucusu olarak düşünülür, siyasal seçkinler de bu tip bir merkez kavramı ile yakından ilişkilidir . (Heper, 1980:5)

Türkiye açısından demokrasinin gelişmesine bakıldığında demokratikleşmenin iç dinamiklerin doğal bir sonucu olmaktan çok Batının gelişmesi ve Osmanlının geri kalmışlığı yenme çabalarının bir uzantısı olarak gündeme geldiği görülür. Önceleri askeri yenilgiyi önleme amacı ile askeri alanda başlayan ıslahat çabaları giderek yönetim yapısında ve şeklinde de ciddi değişiklik arayışlarına yol açmıştır. Yani dış etki ve gelişmeler demokratikleşmede önemli rol oynamıştır. Bu döneme kadar Batıyla yönetim anlamında pek ilgilenmeyen Osmanlılar bundan sonra Batının gelişmesini izlemeye ve ondaki bazı unsurları benimsemeye başlamıştır. Nitekim Osmanlıda devleti kurtarma yönünde başlayan bu çabalar dış dengelerden yararlanmak ve dış destek sağlamak arayışının da etkisiyle özgürlükler ve Anayasal meşrutiye yönünde gelişmiştir. Özgürlük fikrinin öne çıkması ile birlikte iktidarın sınırlanması ve belirli kurallara bağlanması yönünde çabalar da hızlanmıştır.(Yılmaz, 2010:344)

Batıda ve Türkiye’de demokrasinin gelişmesi şu açılardan bazı farklılıklar taşımaktadır;(Yılmaz, 2010: 344-345)

- Batıda demokrasi, toplumun tarihsel, sosyal ve kültürel gelişmelerinin doğal sonucu iken, bizde daha çok dış etkileşim ile dış etki ve arayışların sonucunda gündeme gelmiştir.
- Batıdakinden farklı olarak bizde güçlü merkeziyetçi anlayış ile merkezi yapı demokratik gelişmeyi olumsuz etkilemiştir.

Batının tersine Doğuda ve Osmanlıda merkezi iktidarın çok güçlü olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla merkezi iktidarın çok güçlü olduğu bu tür bir ortamda yerel sivil alanların gelişmesi pek mümkün olmamıştır. Bilindiği üzere sivil toplum merkezi otoritenin dışında bağımsız güç odaklarının oluşmasını ve kendilerini devletten ayrı birey ve gruplar olarak algılamasını gerektirir. Ancak sıkı merkezi yapıda bu tür bir anlayış da oluşmamıştır. Tüm bunlar bizde birey kavramının batıdan geç gelişmesini ve grup düzeyinde de devletten bağımsız hareket etmedeki başarısızlığını da verir. Bu eğilimin cumhuriyet döneminde de artarak devam etmesi, şekli demokratik kurumlara rağmen demokratik kültürün ve yapının yerleşmemesinde etkili olmuştur. Bu anlayışla da devlet dışındaki her oluşum ve siyasi akım şüpheli görülmüştür. (Heper, 1980:345-347)

Cumhuriyet meşruluğun kaynağını tanrı yerine halka dayandırmayı esas almış olmakla birlikte siyasal iktidarın ve onu kullananların kutsallıktan arındırılması noktasında değişen bir şey olmamıştır. Bu kez dinin yerine akli ve bilimi koymuşlardır. Diğer yandan Cumhuriyet, bireyi teslim alan toplumsal bağları kırmayı hedeflemiş ama bu kez şeyh ve derviş cemaatlerinin yerini devlet mitosu ile doldurmuştur. Sonuçta demokrasinin bireysellik ve hak sahibi yurttaş anlayışı yerleşmemiştir. Yeni bir düzen yaratılmak istenmiş ama eski kültürel kodlar ve davranış kalıpları son kertede hayata hakim olmuştur. (Heper, 1980:369) Bu anlamda Türkiye’de demokrasinin aksak işleyişine sebep olan unsurlar şunlardır.

- Cemaat yerine konan cemiyetin gene cemaat gibi çalışması,
- Devletin bu cemaatin en üst ve faal birimi olarak rol oynaması,
- Osmanlı reformcularında hakim toplum mühendisliği anlayışının Kemalist devrimcilerde de sürmesidir.

ve dolayısıyla siyasal iktidarı ele geçirmesiyle gerçekleşmiştir. (Heper, 1980:376)

Cumhuriyetin ilk 25 yıllık dönemi, zaman zaman Osmanlı geçmişinden tamamen bir kopuşun iddiası içerisinde olsa da toplumsal yapı, siyasal gelenek ve kültür açısından bir süreklilik mevcuttur. Osmanlı’ya benzer biçimde Cumhuriyet Türkiye’sinin siyasal kültürünün özellikleri arasında da devletin toplumda önemli bir yerinin olması, seçkincilik, muhalefete hoşgörüsüzlük, fizik gücü vurgusu, kapsayıcı bir ideoloji gereksinimi ve siyasal gücün tek olarak algılanması yer alır. (Heper, 1980:4-5)

Toplumsal yapının demokratikleşmeye sağladığı destekler açısından Türkiye’ye bakarsak, merkeziyetçi bir siyasal mirasın, devletçi bir ekonomik sistemin, cılız bir orta sınıfin, dağınık ve güçsüz bir işçi kesimin; temelde zincirleme birbirlerine bağlı olan bu koşulların, demokratikleşmeye sağlayabilecekleri destek oldukça sınırlıdır. Fakat bütün bu olumsuz koşullara rağmen Türkiye kalkınmakta olan ülkeler arasında hiç de yabana atılmayacak bir demokrasi deneyimine sahiptir. 1950 yılından bu yana, Türkiye demokrasiyle yaşamayı becerememektedir ama, deneyimleri ve birikimi sonucu demokrasisiz de yaşayamamaktadır. Tarihi ve toplumsal koşulları demokratik düzene sürekli bir teminat sağlayamadığı halde otoriter bir rejime de sürekli destek sağlayacak nitelikte değildir. Demokrasi ile askeri müdahaleler arasındaki gidiş gelişler bir bakıma bunun kanıtıdır. Ne ekonomik ne de toplumsal koşullar, Türkiye’de olagelen rejim değişikliklerini kendi başlarına kaçınılmaz bir biçimde belirleyecek niteliktedir. Hiçbir toplumda siyasal rejimler belirli şartların sonucu olarak kendi başlarına oluşmazlar. Bu açıdan kültürel koşulların da farklı bir nitelik taşımadığını görüyoruz.(Sunar, 2010:24)

Türkiye’de demokratik kurum ve kurallara rağmen demokrasinin işlemeyişinin esasta siyasal alışkanlık ve kültürle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu süreçte yurttaş yerine teba anlayışının yerleşikliği ile saray toplumunun kırılmaya uğraması ve yerine asker ve sivil elitin ikame olmasının da yerleşik kültür yanında demokratik gelişmeye olumsuz etki yaptığı söylenebilir. Nitekim demokratikleşme için toplum katında demokratik değerlerin ve kültürün varolması gereklidir. Türkiye’de demokrasinin yerleşmemesinin siyasal tutumlardan çok daha derin kültürel kökleri olduğu ve esasta da muhaliflerin düşman görülmesi ile hoşgörü noksanı ve başkalarına itimatsızlıktan kaynaklandığı belirtilmelidir. Ancak bazı amprik bulgular ve gözlemler hoşgörü noksanının toplum katında olmaktan çok elitler katında da demokratik değerlerin benimsenmesi gerekmektedir. Gerçekten de aşırı devletçi ve sivil toplumun gelişmediği bir ortamda elitler siyaseti bir savaş olarak algıladığından ve halka güvenmediğinden demokrasinin yerleşimi ve kabulü zor olmaktadır. Ayrıca bu dönemde aydınlar katında dinin yerine bu kez bilim ikame edildiğinden ve modernleşirmecilik ana hedef olduğundan demokratik gelişme sorunlu olmuştur. Cumhuriyet dönemi için yapılacak tespit, devlet-toplum ilişkilerinin ve genelde siyaset geleneğinin kültürel kopuşa paralel bir seyir izlemeyip, geçmişten bugüne süreklilik gösterdiğidir. (Durgun, 2012:178) Cumhuriyet, Batı’nın devlet anlayışındaki açılımın etkisinde kalmış olsa da bu alanda seçici davranarak kendi devlet geleneğine uygun düşen otoriter zihniyeti tüm toplum için geçerli bir yönetim modelinin kaynağı haline getirmiştir. Bu model devletçiliği günümüze kadar taşımıştır. Toplumun devlet karşısındaki yüzyıllardan bu yana süren edilgenliği, demokralığın toplumda bir talep olarak yeşer-

mesini güçleştirmiş ve devlet aktörlerinin bilinçli çabası bu talebin ortaya çıkmasını engellemiştir. Bu durum devletçi anlayışın yönetsel kültürde farklı inançsal ve kültürel kodlara sahip olursa da, ne denli güçlü bir şekilde varlığını devam ettirdiğinin göstergesidir. Bu durumda da Türk siyasi kültüründe liberal-bireyci bir vatandaş anlayışından ziyade toplulukçu/cemaatçi vatandaş anlayışının hakim olmaktadır. Türkiye’de vatandaşlığın sınırları, bir takım gelişmeler olmasına rağmen, hala devlet tarafından belirlenmekte ve vatandaşın bu sınırlar içinde kalarak haklarını kullanıp vazifelerini yerine getirmesi beklenmektedir. Ancak, demokrasi, siyasal ve iktisadi alanda olduğu gibi, kültürel planda da toplum üyeleri tarafından benimsendiği, toplumun örgütlenmesinde yönlendirici ilke olduğu ölçüde başarıya ulaşabilecektir. (Durgun, 2012:213)

Türkiye’de Medya Okuryazarlığı Uygulaması

Medyanın toplumsal hayatta giderek artan etkisi, Türkiye’de de akademisyenleri ve ilgili kurumları medya okuryazarlığı çalışmalarına yöneltmiştir. 2004 yılında Devlet Bakanlığı bünyesinde kurulan, Şiddeti Önleme Platformu’nda, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ilk kez ilköğretim okullarında medya okuryazarlığı derslerinin okutulmasını önermiştir. Üst Kurulun bu önerisi kabul görmüş ve hem Medya Alt Komisyonu raporuna hem de eylem planına alınmıştır. Aynı yıl Üst Kurul tarafından Milli Eğitim Bakanlığına yazı yazılarak, okullarda medya okuryazarlığı dersleri verilmesinin gerektiğine dikkat çekilmiştir. Böylece ülkemizde medya okuryazarlığına ilişkin ilk çalışmalar başlatılmıştır.

Yapılan ön hazırlık çalışmaları sonucunda, Medya Okuryazarlığı konusundaki çalışmaları yürütmek üzere; Radyo ve Televizyon Üst Kurulu uzmanları ve Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi’nden akademisyenlerin de katılımıyla bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon çalışmalarında, özellikle ABD ve Avrupa’daki örnekler incelenmiş, konuya ilişkin yurtiçi ve yurtdışı kaynaklı çalışmalar detaylı bir biçimde değerlendirilmiştir.

Bu çalışma neticesinde, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu uzmanları ile akademisyenlerden oluşan bir komisyon tarafından “Medya Okuryazarlığı Dersi Taslak Öğretim Programı ve Öğretmen Kılavuzu” hazırlanmıştır.

22 Ağustos 2006 tarihinde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu arasında “Öğretim Kurumlarına Medya Okuryazarlığı Dersi Konulmasına Dair İşbirliği Protokolü” imzalanarak, her iki kurumun yükleneceği sorumluluklar ve görevler belirlenmiştir. “İlköğretim Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı”, 31.08.2006 tarihinde MEB Talim ve Terbiye Kurulu’nda görüşülerek kabul edilmiştir.

2006-2007 eğitim-öğretim yılında Medya Okuryazarlığı dersinin okutulacağı beş pilot okul belirlenmiştir. Bu okullarda 2006-2007 eğitim-öğretim yılın-

da eğitim verecek yirmi Sosyal Bilgiler öğretmeni, Ankara’da 7–10 Eylül 2006 tarihleri arasında düzenlenen dört günlük bir “Eğitici Eğitimi Programı”na tabi tutulmuşlardır. Medya Okuryazarlığı dersi, bu beş pilot okuldaki 7. sınıf öğrencilerine zorunlu seçmeli ders olarak okutulmuştur.

Seçmeli medya okuryazarlığı dersinin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2007-2008 öğretim yılı ders müfredatına alınmasını takiben, 25-28 Haziran 2007 tarihleri arasında tüm Türkiye’yi kapsayacak şekilde, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu’nca belirlenen 103 kişilik öğretmen grubuna “Eğitici Eğitimi Programı” kapsamında hizmet içi eğitim verilmiştir. Talim ve Terbiye Kurulu, medya okuryazarlığı dersini, iletişim fakültelerinden veya basın yayın yüksek okullarından mezun olup, şu anda Milli Eğitim sistemi içinde sınıf öğretmeni olarak görev yapan öğretmenler ile sosyal bilgiler öğretmenlerinin okutmalarını kararlaştırmıştır. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Milli Eğitim Bakanlığının işbirliği sonucu hayata geçirilen “Medya Okuryazarlığı Projesi” kapsamında, seçmeli medya okuryazarlığı derslerinin devlet okullarının yanı sıra Özel Okullar Birliğine üye okullarda da okutulması öngörülmüştür.

Medya Okuryazarlığı ders kapsamının işlenmesinde öğretmenlere yön gösterici birer kaynak olması amacıyla, İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı ile Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu hazırlanmıştır.

Medya okuryazarlığı dersinde gözlem, araştırma, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim, problem çözme, bilgi teknolojilerini kullanma, girişimcilik, sosyal ve kültürel katılım, Türkçe’yi doğru ve etkili kullanma becerilerinin kazandırılması hedeflenmektedir. (Komisyon, 2006:7-8) Medya okuryazarlığı dersi öğretim programı ile öğrencilere kazandırılmak istenen değerler ise şöyle sıralanmaktadır: özel yaşamın gizliliğine saygı, etik duyarlılık, dürüstlük, sorumluluk, etik kurallara bağlılık, farklılıklara saygı, kültürel mirası yaşatmaya duyarlılık, aile içi iletişime önem verme, bilinçli tüketim, toplumsal hayata aktif katılım, bilimsellik, eşitlik, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma. (Komisyon, 2006:8)

SONUÇ

Demokrasi, günümüzde üzerinde en çok durulan ve tartışılan kavramların başında gelmektedir. Tüm dünyada kabul edildiği üzere şimdiye kadar ki en gelişmiş yönetim biçimi tartışmasız bir şekilde demokrasidir. Hiç kimsenin kendi kendini egemen ilan edemeyeceği, kayıtsız şartsız bir iktidar iddiasında bulunamayacağı, yönetme yetkisinin kaynağının yalnızca halka dayandırılarak meşrulaştırılabileceği anlayışının gelişmesiyle tüm dünyada en yaygın yönetim biçimi olan demokrasi günümüzde yönetim biçimi olarak tanımlanmanın çok daha ötesinde yeni anlamlar kazanmıştır.

Ancak demokrasinin, belli bir tarihsel ve kültürel gelişmeye dayanan ve toplumda karşılığını bulması gereken aşağıdan yukarıya bir hareket olması dünya üzerinde farklı uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan zorlamayla getirilen demokrasiler uzun ömürlü olmadığı gibi doğal seyrinde kurulan demokrasilerin de yaşatılabilmesi için gerekli şartların sürekliliği sağlanmadığı zaman devam edemediği görülmektedir. Demokrasi kültürünü oluşturamamış ve sürekliliğini sağlayamamış toplumlarda demokrasinin şekli gerekleri yerine getirilse bile demokrasi toplumun tamamına ve hayatın tüm aşamalarına yayılamaz. Sürekliliği sağlanamamış ve kesintiye uğrayan bir demokrasi de hiçbir zaman kendisinden beklenenleri sağlayamayacaktır.

Bir toplumda, bireyler birbirlerinin görüşlerine ve düşüncelerine saygı gösterdikleri ölçüde o toplumda demokrasi olgusu gelişecektir. Bireylerin kendi aralarında demokrasi sınırları içerisinde saygı gösterebilmelerinin yolu ise birbirlerini anlamaları ve siyasal sisteme katılım göstermeleri ile olmaktadır. Bunun temel koşulu ise tüm toplumda şeffaf bir iletişim sisteminin bulunmasına bağlıdır. Vatandaşların toplumsal olaylara ve siyasete, siyasal kararların alınması sürecine katılmaları ise genellikle medya ya da diğer iletişim araçları ile gerçekleşmektedir. Medya, demokratik sürecin vazgeçilmez bir ögesidir, çünkü halkın birer vatandaş olarak haklarını kullanabilmesi için gerekli olan enformasyonu sağlamasından ötürü yurttaşlar, medya aracılığıyla olayların yorumlanmasına ve tartışmalara katılabilirler, toplumun gelişimini ve siyasal tercihleri etkileyen tutumlar edinebilirler ve eylemlerde bulunabilirler. Bu süreçte medya, vatandaşların görüşlerine ve düşüncelerine yer veren bir organ olarak önemli bir işlev üstlenmektedir. Özellikle yeni iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte halkın kamuoyundaki tartışmalara katılımı daha kolay hale gelmiş ve daha etkin katılım mümkün olmuştur. Yeni iletişim teknolojilerinden özellikle internet tabanlı uygulamalar, siyasete ilişkin tartışmalara halkın da katılımını sağlayabilen en önemli araç haline gelmiştir. Bu açıdan yeni iletişim teknolojileri, toplumsal açıdan demokrasinin yaygınlaşmasını ve gelişmesini sağlama potansiyeline sahiptir.

Her ne kadar yeni iletişim teknolojilerinin, özellikle de internetin; kolay erişim, otoritelerden bağımsız örgütlenme, ifade özgürlüğünün sınırsız olması, içerik denetiminin zor olması, siyasal katılımı artırması, sivil toplumu genişletmesi gibi demokrasiye katkı yapan özellikleri olsa da internete ve bilgisayar teknolojilerine erişim sorunu, enformasyonun bolluğu ve ticarileşmesi, internet üzerinde tekellerin kurulması, devlet ve özel sermaye tarafından tüketiciye dönüşen vatandaşın denetlenmesi için yoğun kullanımı, aşırı bireysel kullanımı ve kullanım amaçları vb. sorunlar; demokratikleştirici potansiyelin sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Medyanın demokrasiye katkı yapabilmesi için özellikle vatandaşların medya ile girdikleri ilişkilerinde edilgen değil etken olmaları, katılımcı ve aktif birer vatandaş olarak medya tarafından yönlendirilen değil medyayı yönlendiren bir bilinçle hareket etmeleri gerekmektedir.

İşte bu noktada, demokrasiye hizmet eden bir medya-vatandaş ilişkisi için devreye medya okuryazarlığı girmektedir. Medya okuryazarlığı, ifade özgürlüğü ve bilgi edinme hakkı açısından, her vatandaşın sahip olduğu temel haklarının bir parçasıdır ve demokrasiyi kurmak ve desteklemek için çok gereklidir. Çünkü günümüz dünyasında medya okuryazarı olmayan bir bireyin kendini ifade etme imkanı yoktur. Medyanın hayatımızda edindiği yeri artırıp, dolaşıma giren görüntü, ses ve yazıların büyük bir kısmını oluşturur hale gelmesi, artık klasik okuryazarlığın yetersiz kalması ve ancak tüm duyularla yerine getirilebilen medya okuryazarlığının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Medya okuryazarı bir birey; medyayı etkili ve akıllı bir biçimde kullanır; medya mesajlarını değerlendirirken eleştirel düşünür; farklı kaynaklardan sağlanan bilgilerin güvenilirlik ve geçerliliğini değerlendirir; görsel imgeleri nasıl “okuyacağını” bilir; çeşitli kültürlerin farkına varır ve çoklu bakış açılarına değer verir; farklı medya formlarını kullanarak kendini açıkça ve yaratıcı olarak ifade eder; mesajların, inançlar, değerler, davranımlar ve demokratik süreç üzerindeki etkilerini tanımlar. Sosyal yaşam içinde ve medyada yer alan önyargıların farkına varır ve önyargılara karşı tedbir alır, böylece her türlü ayrımcılığın karşısına geçer.

Dünyada demokrasi-medya ilişkisinin problemleri yapısından dolayı medya okuryazarlığı hareketi gelişmiş ve özellikle sivil toplum kuruluşlarının öncülüğünde oldukça fazla çalışmalar yapılmış, kurumsallaşmış gelişmeler sağlanmıştır. Hal böyleyken dünyadaki gelişmeler paralelinde Türkiye’deki demokrasi-medya ilişkisini ve medya okuryazarlığı konusundaki gelişmeleri değerlendirmek gerekirse; Türkiye’nin iki asırlık demokratikleşme süreci, sürekli gerçekleşen yap-bozlar nedeniyle bir türlü kurumsallaşamamıştır. Toplumsal yapının demokratikleşmeye sağladığı destekler açısından, merkezîyetçi bir siyasal mirasın, devletçi bir ekonomik sistemin, cılız bir orta sınıfın, dağınık ve güçsüz bir işçi kesiminin demokratikleşmeye sağlayabilecekleri destek oldukça sınırlı kalmıştır. Türkiye’de demokratik kurum ve kurallara rağmen demokrasinin işlemeyişinin esasta siyasal alışkanlık ve kültürle ilişkili olduğunu görülmektedir. Bir ülkede demokrasinin kurumsallaşabilmesi için toplum katında demokratik değerlerin ve kültürün varolması gereklidir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kitle iletişim araçları, siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerle doğru orantılı olarak şekillenmektedir. Özellikle, siyasetin tüm alanları kapsayan etkin rolü, iletişim alanında da aynı biçimde etkili olmuştur. Kitle iletişim araçlarının görevi haber ve bilgi vermek suretiyle kamuoyunu bilgilendirerek, kamuoyunun serbestçe oluşmasına katkı sağlamaktır. Ancak, Türkiye’de demokrasi bilinci ve kültürü tam olarak gelişmediğinden medya, Batı toplumlarının aksine kamuoyunu bilgilendirmek yerine, akıl vererek, doğrudan doğruya kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Bu durum da Türkiye’de demokrasi-medya ilişkisinin problemleri bir şekilde gelişmesine sebep olmuştur.

Türkiye’de de medyanın toplumsal hayatta giderek artan etkisi, tüm dünyada olduğu gibi akademisyenleri ve ilgili devlet kurumlarını medya okuryazarlığı çalışmalarına yöneltmiştir. Ülkemizin 2004 yılından itibaren 8 yıllık bir medya okuryazarlığı tecrübesi oluşmuştur. Yukarıda değindiğimiz gibi özellikle Batı toplumlarındaki medya okuryazarlığı uygulamalarına bakıldığı zaman sivil toplumun ve öğretmenlerin ciddi boyutta sürece dahil olduğu ve toplumsal talebin her daim canlı bir şekilde devlet kurumlarının önünde gittiği görülmektedir. Ülkemizdeki uygulamalarda ise devlet kurumlarının süreci başlatıp yürüttüğü ve sivil toplum kuruluşlarının işleyişe yeterince dahil olmadığını görülmektedir.

Demokrasi kültürünün gelişmesine ve aktif vatandaşlığına katkıda bulunması beklenen ve dünyadaki farklı ülke uygulamalarında bu yönü ön plana çıkarılan medya okuryazarlığı konusunda bugüne kadar ülkemizde yapılan çalışmalar değerlendirildiği zaman; dersin seçmeli olmasının medya okuryazarlığı eğitiminin kapsamını ve etkililiğini azalttığı, seçmeli olarak verilen bir ders çerçevesine sıkıştırmak yerine okul öncesinden yetişkin eğitime doğru hayat boyu devam eden bir süreç olarak ele alınması gerektiği, medyanın temel bilgi kaynağı olduğu günümüzde etkin bir vatandaş olarak yetişkinlerin sansür, dezenformasyon, manipülasyon, propaganda, asparagas, yalan haber, önyargı, bakış açısı gibi doğru bilgiye ulaşmanın ve demokrasi kültürünü geliştirmenin önündeki bir çok engeli aşacak içerikte bir medya okuryazarlığı anlayışının gelişmediği, medya okuryazarlığı müfredatı için geliştirilen kitapların ve eğitim anlayışının çoğunun, eleştirel bir bakış kazandırılarak medya kullanımında etkin bir özne olmasını sağlamak yerine, çocuğu medyanın olumsuz etkilerinden korumayı amaçladığı, izleyiciyi yalnızca maruz kaldığı medyanın etkisini denetlemekle sınırlandıran bu yaklaşımda, medya sistemine ve işleyişine ilişkin arka plana ve siyasal, ekonomik, toplumsal belirleyenlerin süreçteki rollerine fazla girilmediği, ders kapsamında kullanılan materyallerin yetersizliği yanında öğretmenlerin bu alandaki formasyon eksikliklerinin de ciddi boyutta olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak; demokrasinin ülkemizdeki gelişim süreci, demokrasi anlayışı ve kültürü değerlendirildiği zaman demokrasinin yönetici elitler tarafından tam olarak sindirilemediği, güçlü merkezîyetçiliğin ve buna bağlı olarak güçsüz kalan toplum kesimlerinin varlığı nedeniyle demokrasinin topluma yayılamadığı ve tabandan beslenen bir demokrasinin gelişemediği görülmektedir. Medya okuryazarlığı konusundaki gelişmeler değerlendirildiği zaman yine demokrasi serüvenimize benzer şekilde dünyadaki gelişmelerden farklı olarak devlet eliyle başlatıldığı ve yürütülmeye devam edildiği, medya okuryazarlığı anlayışında kullanıcının katılımcı ve eleştirel boyutunu ihmal eden korumacı anlayışın hakim olduğu, halk tarafından ve sivil toplumca desteklenen bir yapıya kavuşmadığı görülmektedir. Dünyada medyaya ilişkin hiçbir konuyu açıkta bırakmayacak

şekilde oldukça kapsayıcı olan medya okuryazarlığı Türkiye’de devlet kurumları tarafından oldukça sınırlı bir şekilde ele alınmış ve adeta eldeki yetkileri vatandaşla paylaşmaktan kaçarcasına sadece zararlı içerikten korunmak olarak anlatılmıştır. Bu haliyle medya okuryazarlığından ziyade medya eğitimi içeriğine uygun bir yaklaşım tarzı benimsenmiştir.

Medya okuryazarlığının sahip olduğu demokrasiyi geliştirme potansiyelinin anlaşılıp kullanılabilmesi için öncelikle konunun muhatapları ve taraflarınca yani hem devlet kurumları hem de sivil toplumca medya okuryazarlığının medya karşısında yalnız kalan bireyi korumak için yola çıkan bir anlayışla değil bireyin katılımcı ve vatandaş yönünü önde tutan, yeni medyanın kullanıcı ve taraflarından biri olarak gören bir anlayışla ele alınması gereklidir.

KAYNAKÇA

- Arnhart, L. (2004). *Siyasi Düşünce Tarihi*, (Tra. A. Kemal Bayram). İstanbul: Adres Yayınları
- Kivisto, P. (2008). *Sosyolojinin Temel Kavramları*,(Tra. İhsan Çapcıoğlu, Sefer Yavuz). Ankara: Birleşik Yayınevi
- Aydın, M. (2011). *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*. İstanbul: Açılım Kitap
- Cılga, İ. (2004). Demokrasi İnsan Hakları Kültürü ve Çocuk Hakları. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 151, 69-73.
- Yılmaz, A.(2000). *Modern Demokrasi, Gelişimi ve Sorunları*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Durgun, Ş. (2010). *Modernleşme ve Siyaset*, Ankara: A Kitap Binyıl Yayınevi
- Kılıç, S. (2009) Kamuoyu Oluşum Sürecinde Sosyal Hareketler ve Medya. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 2, s.151.
- Dağı, İ. and Polat, N.(2004). *Herkes İçin Demokrasi Ve İnsan Hakları*, Ankara: Liberte Yayınları
- Sarıbay, A.Y.(1991). Yurttaşlık ve Katılımcı Demokrasi, *Birikim Dergisi*, Sayı 32, Aralık, s. 23.
- Özman, A. and Coşar, S. (2002) Yönetselden Yaşamsal Demokrasi Pratiği, In Fuat Keymen (Ed.), *Liberalizm Devlet Hegomanya*, İstanbul: Everest Yayınları
- Bilgin, N. (1998). *75 Yılda Tebadan Yurttaş Doğru*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Çukurçayır, M.A. (2002) *Siyasal Katılma Ve Yerel Demokrasi*, Konya: Çizgi Kitap Evi
- Şahin , A. Temizel, H. Temizel, M. Türkiye’de Demokrasiden E-Demokrasiye Geçiş Süreci Ve Karşılaşılan Sorunlar, (Available online at http://e-demokrasi.org/index.php?option=com_content&view=article&id=31:tuerkiyede-demokrasiden-e-demokrasiye-geci-suereci-ve-karlan-sorunlar&catid=7:makaleler&Itemid=21) Retrieved on 14 September 2011
- Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, (Tra. Osman Akınhay). İstanbul: Alfa Yayınları
- Alemdar, K.(1999) *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar*, İstanbul: Afa Yayıncılık
- Durgun, Ş.(2010) *Modernleşme ve Siyaset*, Ankara: A Kitap Binyıl Yayınevi
- Önür, N. (2005)., *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, Güçlü, S. (Ed.) içinde Toplumsal İlişkiler Sürecinde İletişim İstanbul: Birey Yayıncılık, s. 333-334.
- Elmas, E. Dilek K., (2011) *İletişimsel Demokrasi-Demokratik İletişim Türkiye’de Medya: Mevzuat, Politikalar, Aktörler*, İstanbul: Tesev Yayınları
- San, C. (1994). İnsan Hakları Çerçevesinde Kimi Güncel Sorunlar. *A.Ü. S.B.F. Dergisi*, sayı 49., 379.
- KARAÇOR, S. (2009) Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:16, Sayı 2, s. 130.

- Şener, G. İnternet ve Demokrasi İlişkinine Dair Eleştirel Bir Yaklaşım, (Available online at: <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/internetvedemokrasi.pdf> , Retrieved on 17 Nisan 2012
- Timisi, N. (2003) Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi, Ankara: Dost Kitabevi
- Dağtaş, E. (2007) *İnternet, Katılımcı Demokrasi Ve Yurttaşlık Hakları*, XII. “Türkiye’de İnternet” Konferansı 8, Ankara
- Livingstone, S, & Thumim, N. (2003) Assessing The Media Literacy Of Uk Adults. *A Review Of The Academic Literature*, sayı 48,s. 18.
- Kellner, D. & Share, J. (2005) Toward Critical Media Literacy: Core Concepts, Debates, Organizations, And Policy, *Discourse: Studies in The Cultural Politics of Education*, cilt 26, No. 3., s. 369
- Türkoğlu, N. (2007) Okuryazarlıktan Medya Okuryazarlığına: Şifrelerin Ortaklığını Aramak, In Türkoğlu N., Cinman Şimşek M. (Ed.), *Medya Okuryazarlığı* , İstanbul: Kalemus Yayınları, s. 277.
- Thomann, E. & Jolls T., (2003) Literacy for the 21st Century An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education, Center for Media Literacy, s. 43.
- Algan, E. (2007) Medya Okuryazarlığına Politik Bir Bakış. In Türkoğlu N., Cinman Şimşek M. (Ed.), *Medya Okuryazarlığı* , İstanbul: Kalemus Yayınları, s. 68.
- Asrak Hasdemir, T. (2009) Medya Okuryazarlığı ve İnsan Hakları: Türkiye Örneği, *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- “Project Description”, European Charter for Media literacy, (Available online at <http://ecml.pc.unicatt.it/english/description/description.htm>) Retrieved on 18 May 2012.
- Thomann, E. & Jolls T. (2003) Literacy for the 21st Century An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education , Center for Media Literacy
- Livingstone, S. (2003) The Changing Nature and Uses Of Media Literacy, London School of Economics and Political Science
- Treske, G.(2007) Medya Okuryazarlığı Neden Gerekli, In Türkoğlu N., Cinman Şimşek M. (Ed.), *Medya Okuryazarlığı* , İstanbul: Kalemus Yayınları, s. 14.
- Öncel Taşkıran, N. (2007) Medya Okuryazarlığına Giriş, İstanbul: Beta Yayınları
- Hobbs, R. (2004) Medya Okuryazarlığı Hareketinde Yedi Büyük Tartışma, (Tra. Melike Türkan Bağlı), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt:37
- Thoman, E. International Media Literacy Conference: ‘New Directions in Media Education , 1990, (Available online at, <http://www.medialit.org/reading-room/unesco-convenes-international-media-literacy-conference-toulouse>), Retrieved on 18 March 2012
- Altun, A. (2011) Unesco’nun Medya Okuryazarlığı Eğitimi Faaliyetlerine Toplu Bir Bakış (1977-2009), *Milli Eğitim Dergisi*, yıl 40, sayı 191
- Altun, A. (2011) Tavsiye Kararları Çerçevesinde Avrupa Birliği’nin Medya Okuryazarlığı Eğitimi Vizyonu, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1

- Durgun, Ş.(2012) *Türk Yönetim Kültüründe Devlet Anlayışı*, Üç Deniz Havzası Ülkeleri Ortak Yönetim Kültürü ve Yeniden Yapılanma Sorunları Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, 13-16 Ekim İstanbul, Ankara: Kav Yayınevi
- Heper, M. (1980) *Osmanlı Siyasal Hayatında Merkez- Kenar İlişkisi*, Toplum ve Bilim, Sayı 9-10
- Sunar, İ.(2010) *Demokrasi Türkiye Serüveni*, İstanbul: Doruk Yayıncılık
- Durgun, Ş.(2010), *Modernleşme ve Siyaset*, Ankara: A Kitap Binyıl Yayınevi
- MEB, RTÜK,(2006) *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara